

ЗВ'ЯЗОК ГЕНДЕРНОЇ ІСТОРІЇ ТА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Аніщук Н.В.

Національного університету «Одеська юридична академія»

ORCID ID: 0000-0001-9857-2485

Статтю присвячено дослідженню проблеми зв'язку гендерної історії та історії України. Метою дослідження є проведення комплексного та системного аналізу щодо виявлення зв'язку між гендерною історією та історією України. Зазначається, що гендерна історія – новий напрям історії та гендерних досліджень, що вивчає минуле з точки зору гендеру та структурно поділяється на так звану «історію жінок» та «історію чоловіків», або «жіночу історію» та «чоловічу історію». Досліджено основні етапи розвитку гендерної історії. Зазначається, що спершу гендерна історія розглядалася під кутом зору історії жінок. Підкреслюється, що останнім часом до гендерної історії включено також й історію чоловіків.

Доведено, що існує безпосередній зв'язок між гендерною історією та історією України, яка у вітчизняній науковій сфері проявляється, насамперед, під кутом зору дослідження історії українського жіноцтва, тобто «жіночої історії». Це дозволяє історикам: по-перше, ознайомитися з життєписом та діяльністю видатних особистостей – жінок України; по-друге, розкрити вплив жіноцтва на хід історичного процесу; по-третє, сприяти осмисленню ролі жінок в історії; по-четверте, виховати почуття толерантності і поважного ставлення до інших точок зору з гендерної проблематики, формування гендерної самосвідомості.

Надано висновки з порушеної проблеми. Доводиться, що зв'язок між гендерною історією та історією України проявляється в тому, що за допомогою застосування гендерної методології, насамперед гендерного підходу, аналізується розвиток вітчизняної гендерної історії на різних етапах розвитку історії України. Це дозволяє дійти висновку, що історія України перебуває у тісному зв'язку з гендерною історією.

Ключові слова: гендер, гендерна історія, права жінок, гендерна рівність, історія України.

Актуальність теми полягає у тому, що побудова сучасного демократичного суспільства неможлива без створення рівних можливостей для людей різних статей. Україна, як країна, що обрала демократичний шлях розвитку, взяла на себе низку зобов'язань, в т. ч. щодо досягнення дійсної гендерної рівності. У зв'язку з обранням Україною курсу на забезпечення гендерної рівності в нашій державі активного розвитку набувають гендерні дослідження. У вищих навчальних закладах України студентам для вивчення пропонуються різні спецкурси з гендерної проблематики, наприклад, «Гендер в історії», «Історія українського жіноцтва: соціокультурний аспект», «Гендерний підхід в історичних дослідженнях», «Правові аспекти гендеру», «Гендер і сучасне суспільство», «Гендерні проблеми сучасного суспільства» тощо. Безумовно, в умовах побудови гендерної демократії в Україні важливого значення набуває вивчення гендерної історії, що сприяє кращому розумінню новітніх напрямків історичних наукових досліджень, переосмисленню місця, ролі, активності, волевияв-

лення й самореалізації чоловіків і жінок у змінних історичних умовах соціального буття певної епохи, усвідомленню гендеру як принципу практичного реконструювання сучасного суспільства.

Гендерна історія є новою історичною дисципліною. Опанування методологією і концептуальним апаратом гендерної історії і усвідомлення інтегративного потенціалу гендерного аналізу в історичній науці є вкрай важливим в умовах обрання курсу України на паритетну демократію.

Оскільки гендерна історія має зв'язок з історією України, цілком доцільним є встановити його з теоретичної точки зору, вдаючись до використання гендерного підходу.

Отже, метою дослідження є проведення комплексного та системного аналізу щодо виявлення зв'язку між гендерною історією та історією України.

Для розкриття цієї мети поставлено наступні завдання:

розкрити поняття та суть гендерної історії; надати теоретичне визначення історії України;

встановити зв'язок гендерної історії та історії України у контексті гендерної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, дає підставу стверджувати, що в Україні відсутні вітчизнянні комплексні дослідження за обраною темою. Віддаючи належне дослідженням вітчизняних гендеристів М. Байдак, О. Бежук, Л. Буряк, М.Вороніна, І. Ігнатенко, О. Кісь, К. Кобченко, Л.Кормич, О. Лабур, І. Левчук, О. Маланчук-Рибак, О. Николаєнко, І. Рибачок, І. Петренко, О. Петренко, І. Савченко, О. Стяжкіна, І.Черчович, Л. Юда, слід зазначити, що обрана тема залишається малодослідженою у сучасній гендерній науці та потребує ґрунтовного наукового аналізу.

Гендерна історія – новий напрям історії та гендерних досліджень, що вивчає минуле з точки зору гендеру та структурно поділяється на так звану «історію жінок» та «історію чоловіків», або «жіночу історію» та «чоловічу історію». Багато в чому є наслідком «жіночої історії». Дисципліна здебільшого розглядає, яким чином історичні події та періодизація впливали на жінок на відміну від чоловіків.

Отже, гендерна історія є спеціальною історичною дисципліною, предметом вивчення якої є історична ретроспектива гендерних відносин, починаючи з найдавніших часів до сучасності. Оволодіння дисципліною «Гендерна історія» передбачає пізнання системи наукових поглядів на відносини й статус жінки і чоловіка, їхнє соціальне життя та життєвий досвід, набуття й реалізацію ними соціально-рольових характеристик і особливостей.

Гендерна історія як частина нового міждисциплінарного наукового напрямку – гендерних досліджень – сформувалася на Заході наприкінці 70-х – початку 80-х рр. ХХ ст. Хоча пошуки витоків неминуче приведуть нас в 1960-і рр. Тоді багато молодих вчених Західної Європи та Америки стали займатися історією жінок, обґрунтовано вважаючи, що вивчення минулого, як і аналіз сучасності, має спиратися на інформацію, що стосується обох статей. У подальшу чверть століття історія жінок пережила неймовірний бум. Публікації з цієї тематики отримали свою постійну рубрику в десятках наукових журналів. Щорічно стало виходити в світ безліч досліджень по всіх періодах і регіонах, а в узагальнюючих роботах різного рівня висвітлювалися практично всі питання, що мають відношення до життя жінок минулих епох [5].

Важливого внеску на шляху започаткування гендерної історії зробили французькі вчені-ген-

деристки: Мішель Перро та Франсуаза Тебо. Зокрема, остання прославилася як викладачка, науковець, фахівець з жіночої історії та з історії фемінізму. Вона стала заслуженою професоркою сучасної історії університетів Авіньйону та Парижу, співдиректоркою журналу «Кліо. Жінки, гендер, історія», у минулому була головною Асоціації розвитку жіночих та гендерних студій «Mnemozine». Франсуаза Тебо є авторкою кількох монографій з жіночої історії, зокрема книги «Жінки за часів Першої світової війни» (2013) [4].

До середини 1970-х рр. панувало прагнення «відновити історичне існування жінок», написати особливу «жіночу історію». На рубежі 70-х і 80-х рр. ХХ ст. оновлення феміністської теорії, розширення методологічної бази міждисциплінарних досліджень, створення нових комплексних пояснювальних моделей не сповільнило позначитися і на зовнішності «жіночої історії»: були перевизначені самі поняття чоловічого і жіночого. У 1980-і рр. ключовою категорією аналізу стає гендер (англ. gender – рід), покликаний виключити біологічний і психологічний детермінізм, який постулював незмінність умов опозиції чоловічого і жіночого начал, зводячи процес формування і відтворення статевої ідентичності до індивідуального сімейному досвіду суб'єкта і абстрагуючись від його структурних обмежувачів та історичної специфіки [5].

Різниця між жіночими та гендерними дослідженнями визначається змістом ключових понять «стать» і «гендер». Гендерні статус, ієрархія і моделі поведінки не задаються природою, а наказують інститутами соціального контролю та культурними традиціями, відтворення ж гендерної свідомості на рівні індивіда підтримує сформовану систему відносин панування і підпорядкування в усіх сферах. У цьому контексті гендерний статус виступає як один з конституюючих елементів соціальної ієрархії і системи розподілу влади, престижу і власності [5].

Інтегративний потенціал гендерних досліджень не міг не привернути тих представників «жіночої історії», які прагнули не тільки «повернути історії обидві статі», але й відновити цілісність соціальної історії. Гендерний підхід швидко набув безліч прихильників і співчуваючих в середовищі соціальних істориків та істориків культури. У результаті перегляду концептуального апарату і методологічних принципів історії жінок народилася гендерна історія, предметом дослідження якої стають гендерні відносини [5].

У тематиці гендерної історії чітко виділяються ключові для її пояснювальної стратегії вузли. Кожен з них відповідає певній сфері життєдіяльності людей минулих епох, роль індивідів у якої залежить від їх гендерної приналежності: «сім'я», «праця в домашньому господарстві» і «робота в суспільному виробництві», «право» і «політика», «релігія», «освіта», «культура» та ін. У центрі уваги опиняються найважливіші інститути соціального контролю, які регулюють нерівний розподіл матеріальних і духовних благ, влади і престижу в історичному соціумі, забезпечуючи відтворення соціального порядку, заснованого на гендерних відмінностях. Особливе місце займає аналіз опосередкованої ролі гендерних уявлень в міжособистісному взаємодії, виявлення їх історичного характеру і можливої динаміки. Специфічний ракурс і категоріальний апарат гендерних досліджень визначається відповідним розумінням природи того об'єкта, з яким доводиться мати справу історик, і можливої глибини пізнання історичної реальності [5].

Критичний момент, якому належить визначити майбутнє гендерної історії, полягає у вирішенні проблеми її зближення і возз'єднання з іншими історичними дисциплінами. Ознаки просування до позитивного рішення цього питання проявляються, зокрема, в тому, що головні вузли проблематики гендерної історії виникають саме в точках перетину можливих шляхів інтеграції «історії жінок» в простір загальної історії. Такі перспективи чітко проглядаються в історіях матеріальної культури і повсякденності, а в останнє десятиліття – в історіях приватного життя і індивіда. Увага дослідників привертають гендерно-диференційовані просторові характеристики і ритми життєдіяльності, речовий світ і соціальне середовище, специфіка чоловічих і жіночих комунікативних мереж, магічні риси «жіночої субкультури», «чоловіча ідеологія» та ін. [5].

Стара народна мудрість, яка була присутня (з незначними нюансами) в фольклорі всіх європейських етносів і стверджувала, що «зовнішній світ» належить чоловікові, а місце жінки вдома, задавала індивіду цілісну культурну модель, всеосяжний образ, який, як і всі йому подібні, допомагав впорядковувати життя, надаючи сенс хаотичною і заплутаною дійсністю, сприймати і тлумачити пережиті події, вибудовувати лінію поведінки. Жінки, як правило, добре знали своє місце в «чоловічому світі», оскільки ця фраза лише резюмувала якусь сукупність приписуваних їм моделей поведінки, які неминуче при-

пускали відповідні зобов'язання, обмеження і заборони [5].

Гендерна історія чоловіків, покликана доповнити жіночу, багато в чому проходить той же шлях, але набагато швидше. Саме з позиції «історії чоловіків» можна переконливо показати, як гендерні уявлення пронизують всі аспекти соціального життя, незалежно від присутності або відсутності в ній жінок. Сьогоднішня проблема полягає в розробці концепцій і методів, які дозволили б поєднати гендерний і соціальний підходи в конкретно-історичному аналізі [5].

Зберігаючи в цілому періодизацію, фіксуючи структурні трансформації в суспільстві, гендерна історія робить акцент на різних наслідках цих змін для чоловіків і для жінок. Виявляється, що в більш віддалений час асиметрія гендерної системи була набагато слабкіше; в епохи, які традиційно вважаються періодами занепаду, статус жінок щодо чоловіків аж ніяк не знижувався, а в так звані ери прогресу плоди останнього розподілялися між ними далеко не рівномірно. Однак при такій постановці проблеми, незважаючи на розбіжність фаз історичного досвіду чоловіків і жінок, завдання періодизації історичного розвитку відходить на другий план, і мова йде головним чином про його оцінку і реінтерпретації [5].

Можна стверджувати, що існує прямий зв'язок між гендерною історією та історією України. Слід зазначити, що історія України – це історія земель сучасної України, українського народу та інших її мешканців, що проживають на території України, від доісторичних часів до сьогодення.

Існує безпосередній зв'язок між гендерною історією та історією України. Їх взаємодія дозволяє науковцям дослідити особливості гендерної історії українського суспільства. Наприклад, проаналізувати гендерні ролі та сімейно-шлюбні відносини у княжу добу; окреслити соціально-рольовий статус української жінки у звичаєвому праві та за правовими нормами литовсько-польської доби; дослідити жіноче питання у суспільно-політичному та економічному житті України XIX – початку XX ст.; проаналізувати український фемінізм кінця XIX – початку XX ст.; ознайомитися з більшовицькими гендерними та шлюбно-сімейними проектами періоду становлення радянської влади; дослідити емансипацію українських жінок у 20-х рр. XX ст.; розглянути «жіноче питання» у період сталінського тоталітаризму; розкрити гендерну специфіку досвіду в часи екстремального насильства (жінка і війна); дослідити етакратичний характер радянського гендерного порядку

в період хрущовської «відлиги», брежнєвського «застою» та горбачовської «перебудови».

Слід зазначити, що сьогодні у вітчизняній науковій сфері взаємодія гендерної історії та історії України проявляється, насамперед, під кутом зору дослідження історії українського жіноцтва, тобто «жіночої історії». Це дозволяє історикам: по-перше, ознайомитися з життєписом та діяльністю видатних особистостей – жінок України; по-друге, розкрити вплив жіноцтва на хід історичного процесу; по-третє, сприяти осмисленню ролі жінок в історії; по-четверте, виховати почуття толерантності і поважного ставлення до інших точок зору з гендерної проблематики, формування гендерної самосвідомості.

Слід зазначити, що для того, щоб зробити гендерну тематику видимою та зрозумілою, унаочнити широкий спектр гендерних проблем, у 2008 р. команда ентузіасток та ентузіастів розпочала створення у Харкові першого в Україні та у Східній Європі Музею жіночої та гендерної історії, Gendermuseum, який й на сьогодні залишається єдиним гендерним музеєм у цьому просторі. До розвитку музею в різні періоди долучалися Український жіночий фонд, Глобальний фонд для жінок, Програма рівних можливостей та прав жінок в Україні ЄС-ПРООН, проект «Права жінок та дітей в Україні», Харківська обласна державна адміністрація, численні національні та міжнародні громадські організації та ініціативи гендерного напрямку, Жіночий клуб Chirkolo de la Roso (Мілан, Італія), Міжнародна асоціація жіночих музеїв світу (IAWM), Kvinnofolkhogskolan (Шведська народна жіноча школа, Гетеборг, Швеція), Фондація «Добра воля» (Краків, Польща), феміністична спільнота Іспанії. Всі вони у різний спосіб надавали, а деякі продовжують надавати українському музею підтримку: інформаційну, фінансову, методичну, організаційну. Основними формами роботи Gendermuseum є лекції, індивідуальні та групові консультації, загальні та тематичні екскурсії [2].

Важливого значення на шляху взаємодії історії України та гендерної історії докладає Українська асоціація дослідників жіночої історії (УАДЖІ) – недержавна неприбуткова громадська організація, що є добровільним об'єднанням фахових істориків, які значну частину своїх наукових інтересів та освітньої діяльності зосереджують на дослідженні та/або викладанні жіночої та гендерної історії. УАДЖІ є колективним членом Міжнародної федерації дослідників жіночої історії (International Federation for Research in Women's History)

та репрезентує інтереси та наукові доробки членів асоціації на міжнародній арені [3].

Метою діяльності Асоціації є підтримання, сприяння розвитку та координація досліджень і викладання жіночої і гендерної історії в Україні, а саме: інтеграція гендерного підходу в науково-освітній процес і дотримання принципу гендерної рівності в суспільних практиках; утвердження високого теоретико-методологічного рівня дослідницької та викладацької роботи; створення осередків дослідження жіночої і гендерної історії в науково-освітніх установах; підтримка індивідуальних та колективних науково-освітніх проектів; розробка науково-методичної літератури [3].

Основними завданнями Асоціації є: проведення наукових досліджень з жіночої та гендерної історії; розробка та впровадження освітніх проектів; інституціоналізація жіночої і гендерної історії у вищій школі і академічній науці; розвиток співпраці українських науковців між собою та з колегами за кордоном; активна співпраця з іншими інституціями та організаціями в Україні та за кордоном; протидія явищам академічної несумлінності (плагіату, профанації тощо); популяризація наукового доробку членів Асоціації та інших дослідників [3].

Для реалізації своїх цілей і завдань, Українська асоціація дослідників жіночої історії: здійснює моніторинг стану досліджень та викладання жіночої та гендерної історії в Україні; формує інформаційні банки даних; здійснює фахову експертизу наукових праць, науково-методичних розробок, освітніх програм тощо; надає консультативну допомогу науково-дослідним установам, громадським організаціям, органам ЗМІ, окремим дослідникам; розробляє науково-методичні та дидактичні розробки (навчальні посібники, підручники, програми навчальних курсів, методичні рекомендації тощо); організовує науково-освітні заходи (конференції, семінари, літні школи, тощо); надає інформаційну та науково-методичну підтримку членам Асоціації; популяризує науковий доробок членів Асоціації в ділянці жіночої і гендерної історії (шляхом організації публічних лекцій, презентацій, виставок, виступів у ЗМІ і т.п.) [3].

Безумовно, Українська асоціація дослідниць жіночої історії робить великий внесок у розвиток гендерної історії. Наприклад, 9–10 жовтня 2020 р. у Львові за ініціативою Української асоціації дослідниць жіночої історії та Центру міської історії за підтримки Фонду ім. Гайнріха Бьоля було проведено Міжнародну конференцію до 10-річчя діяльності

УАДЖІ на тему: «Жіночі виміри минулого: уявлення, досвіди, репрезентації». Це стало чудовою нагодою обговорити стан досліджень з жіночої історії в Україні, оглянути здобутки та виявити проблемні сторони студій над минулим українського жіноцтва, спільно поміркувати над перспективами розвитку цієї ділянки та її роллю в модернізації української історичної науки й історичної політики [1].

Отже, зв'язок між гендерною історією та історією України проявляється в тому, що за допомогою застосування гендерної методології, насамперед гендерного підходу, аналізується розвиток вітчизняної гендерної історії на різних етапах розвитку історії України. Це дозволяє дійти висновку, що історія України перебуває у тісному зв'язку з гендерною історією.

Література:

1. Міжнародна конференція «Жіночі виміри минулого: уявлення, досвіди, репрезентації». URL: <http://www.womenhistory.org.ua/index.php/novini/157-womens-history-conf-lviv-2020>.
2. Музей жіночої та гендерної історії (Gendermuseum) – єдиний гендерний музей в Україні та Східній Європі. URL: <https://www.genderculturecentre.org/muzey-zhinochoi-ta-gendernoi-istorii-gendermuseum/>.
3. Про УАДЖІ. URL: <https://www.womenhistory.org.ua/index.php>.
4. Франсуаза Тебо. Жіноча та гендерна історія у Франції: характеристики та сучасні тенденції. URL: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/1487-fransuaza-tebo-zhinocha-ta-genderna-istoriia-u-frantsii-kharakterystyky-ta-suchasni-tendentsii>
5. Що таке гендерна історія URL: https://stud.com.ua/27621/istoriya/take_genderna_istoriya.

Anischuk N.V. THE CONNECTION OF GENDER HISTORY AND HISTORY OF UKRAINE

The article is devoted to the study of the problem of communication of gender history and history of Ukraine. The purpose of the study is to carry out a comprehensive and systematic analysis of the identification of the relationship between gender history and the history of Ukraine. It is noted that gender history is a new direction of history and gender studies that studies the past in terms of gender and structurally divided into the so-called “Women’s History” and “Men’s History”, or “Women’s History” and “Men’s History”.

The main stages of the development of gender history are investigated. It is noted that first gender history was considered at the perspective of women’s history. It is emphasized that recent gender history has also included the history of men. It is proved that there is a direct link between gender history and history of Ukraine, which in the domestic scientific field is manifested, first of all, from the perspective of the study of the history of Ukrainian women, that is, “female history”. This allows historians: first, to get acquainted with the biography and activity of prominent personalities-women of Ukraine; secondly, to reveal the impact of women on the course of the historical process; third, to promote the role of women in history; fourth, to cultivate a sense of tolerance and respect for other points of view on gender issues, the formation of gender consciousness.

Conclusions from the problem raised were provided. It is argued that the relationship between gender history and history of Ukraine is manifested in the fact that through the use of gender methodology, especially the gender approach, the development of domestic gender history at different stages of development of Ukrainian history is analyzed. This allows the conclusion that the history of Ukraine is in close connection with gender history.

Key words: *gender, gender history, women’s rights, gender equality, history of Ukraine.*